

ճառական են, իրենցմէ շատեր Շահին ծառայութեան տակ, որ իր հաշուեկշիռը կ'ընէ մասնաւորաբար անոնց մահուրնէ վերջ, և եթէ նկատելի հարստութիւն կայ, ինքզինքը ժառանգ կը հռչակէ, և կը վարուի իր լաւագոյն նկատած կերպով, և ոչ մէկը կը համարձակի իր դէմ առարկել: Անոնք Քրիստոնէութեան կը հետեւին, որ սակայն իրենց սխալ սորվեցուց Յակոբոս Սիւրիացի մենակեացը, և երկու քահանայապետ ունին. մէկը Զուդա, իսկ միւսը երբեմն Սիւս, Տարսոնի մօտ, ուրիշ ատեններ Էջմիածնի մէջ՝ ոչ հեռու Երեւանէն (Rivan) ըստ իրենց դաւանակիցնեւրուն որոնց հետ խօսեցայ» (էջ 137-138):

Հեղինակիս ծանօթութիւնները Հայոցս մասին սխալաշատ և անճիշտ են, վերի վկայութիւնները կու գան ատիկա հաստատելու, և սակայն իր ականատեսի վկայութիւնները Խօճա Նազարի, Սպահանի և Նոր Զուդայի Հայոց վրայօք թանկագին և արժէքաւոր կը մնան: Շարու նակելով իսպահանի մասին կ'ըսէ. «Բորդուկալցիները հոս ունին երկու տուներ (— վանքեր) որոնք Գարմելեան և Օգոստինեան կարգէն են: Իրենց եկեղեցին կոկիկ կերպով ոսկեզօծուած է, և զարդարուած զարդերով, ինչպէս և երգեհոնով, խորանով, խաչելութեամբ, պատկերներով, մոմերով և այլն, որոնցմով կ'աշխատին մարդիկը Պապականութեան դարձնել: Բայց Հայերը աւելի զիտողներ են քան թէ ունկնդրողներ, և նորութիւններ չեն սիրեր, իսկ Պարսից գլխաւոր նպատակն է անարգել պատկերները» (էջ 140):

Հէրպէրթ յաջորդ ծանօթութեան մէջ պատմական կարեւոր ծանօթութիւն մը կու տայ, թէեւ հերոս Հայուն անունը կը մնայ անձանօթ, և դէպքը այլուստ անձանօթ առաջին անգամ այս հեղինակէն կը ներկայացուի: Կասպից դրան չափազանց նեղ անցքին մասին խօսած ատեն կ'ըսէ. «Պարսիկ մը մեր խումբէն պատմեց սա հաւանական պատմութիւնը, թէ տասներկու տարիներ առաջ քաջ աւազակ մը 500 ձիերով և երեք հարիւր հրացաններով

պաշտպանեց այս նեղ անցքը բոլոր անցողներուն դէմ, ոչ մէկ անցուղարձ թոյլատրելով առանց հատուցման, թէեւ Լարիեանի (Մազանտարանի մէջ) թագաւորը (որուն իշխանութիւնը կը տարածուէր այս լեռներուն միջեւ) զայրացաւ անոր յանդրգնութենէն և սպառնաց անոր, և սակայն այսպիսի փոթորիկներ հեշտալի երաժշտութեան մը նման կու գային աւազակին ականջին: Վերջապէս Ապպաս ալ դիմադրութենէն զայրացած, թէեւ կը մերժէ իր պատիւը նսեմացնել իր բանակով աւազակին յաղթելով, և քաջ գիտնալով որ իր շուրջ բազմաթիւ ասպետներ ունէր, որոնց քաջութեամբ կը յուսար ոչնչացնել զանիկա, բայց աւազակին ուժին համբաւը այնքան էր որ անոնց երկչոտութենէն Ապպաս հասկցաւ թէ կը վախճան, և ատոր վրայ խիստ զայրոյթէն կը տօգուծի: Սակայն իր զայրոյթը պոռթկացնելէ առաջ զործի կը ձեռնարկէ Հայ մը, զոր Շահը կ'ողջունէ, և քաջ Քրիստոնէային նոր քաջութիւն ներշնչելով, և ան ըլլալով առաջնակարգ ձիավարժ հեծեալ ճամբորդ, նշան կու տայ թշնամույն, որ չտարակուսեցաւ քիչ դիմադրութեամբ կարենալ ձեռք անցնել այդ ձին: Աւազակը այնքան վրաստահ էր իր քաջութեան վրայ՝ որ իր սովորութիւնն էր հաւասար առաւելութեամբ խաղալ, ընդհանրապէս հրամայելով իր խումբին հետուէն ականատես ըլլալ, զուցէ մէկէն աւելի մտնողներ ըլլան անցքին մէջ: Որով կարճ միջոցի մը մէջ երկուքը իրարու հանդէպ ելան իրարու վրայ յարձակելով սուրով և գնդալախտով: Հայը իր հարուածները այնպիսի արագ յաջորդականութեամբ ըրաւ որ, բաւական արիւնահոսութենէ վերջ մօտիկ տեղէ մը տուաւ մահացու հարուածը, ազնուօրէն շահելով յաղթանակը, որ սակայն շատ զայրացուց աւազակին հետեւորդները (որոնց կեանքը անոր ապահովութենէն կախուած էր), այնպէս որ, կողոպտուած արջերու նման, յաղթականին վրայ ինկան, որ անտարակոյս տեղն ու տեղն իսկ պիտի սպանուէր, եթէ կարգ մը զրգրւպաշներ՝ որոնք մինչև